

Tehetséggondozás a felsőoktatásban.

Előadás a Gábor Dénes Díjazottak Klubjában, 2008 április 22-n.

Előre kell bocsátanom, hogy semmi kapcsolatom nincs magánegyetemi kezdeményezésekkel. Részt vettem és veszek viszont olyan tehetséggondozási programokban, melyeknek kétségtelen van egy bizonyos elit-képzés jellege. Eliten itt hangsúlyozottan az intellektuális elitet értem, semmiféle politikai vagy gazdasági pozíció nem szerepel a meggondolásaimban.

A Bolyai Kollégium

1992-ben alakították az ELTE-n, a Természettudományi Kar legkiválóbb hallgatói számára. Én lettem az első igazgatója, megszerveztem a rendelkezésünkre bocsátott épület felújítását és berendezését, kialakítottam a belső szabályokat, kiválasztottam az első tanári kart, két ciklusban, 1998-ig eláttam az igazgatói teendőket.

Minden természettudományi ág hallgatói közül a legjobbakat igyekeztünk felvenni, jellegzetesen országos tanulmányi versenyek magasán helyezett diákjait, vagy diákolimpikonokat. Rendes tanulmányi kötelezettségeiken felül szakmai szemináriumokat, esszéírási és előadási gyakorlatot, interdiszciplináris előadásokat szerveztünk számukra, elvittük őket nagy külföldi laboratóriumokba látogatásra. Az egyenletesen magas tanulmányi teljesítmény a bennmaradás feltétele volt. A Bolyai ma is működik, általánosan elismerik mint az ország egyik legjobb „szakkollégiumát”, noha a szakkollégium fogalma nincs világosan tisztázva, viszont számos olyan vonása van a létező szakkollégiumoknak, amelyek a Bolyaiból jellegzetesen hiányoztak. Az egyetem az általános kollégiumi normatíván felül támogatást nem adott a kollégiumnak, költségvetése 75%-t pályázatokból, konferencia-szervezésből, elvéve magánszponzoroktól szedtük össze. Az ottani éveim fő tanulságai:

- abszolút lényeges a különböző szakmák közötti párbeszéd, a hallgatók közös nevelése;
- az egyetemek jelenlegi finanszírozása és az egyetemi autonómiának a jelenlegi, teljesen torz felfogása mellett reménytelen ilyen intézményt méltó feltételekkel valamely egyetem keretei között működtetni.

A Nemzeti Kiválóságok Kollégiuma

Egy egyetemektől független (annak idején az Eötvös Kollégium is így működött), szélesan multidiszciplináris (lényegében minden tudományágot felölelő) kollégium gondolatával számos rektort és oktatáspolitikust megkerestem, hosszú időn keresztül eredménytelenül. Végül 2006-ban meglepetésszerűen a kormány elé került az ügy, és kevéssel a legutóbbi parlamenti választások előtt kormányhatározat született egy ilyen intézmény létrehozásáról. A kb. 500 főre tervezett kollégium a budapesti egyetemek legkiválóbb diákjait gyűjtené egybe már első éves koruktól kezdve, hogy megakadályozza azoknak a szakmai elfogultságoknak és „törzsi” azonosulásoknak a kialakulását, amelyek a későbbiekben minden párbeszédet lehetetlenné tesznek.

Az intézmény számára új épületet terveznek. A beruházás költségeit a Strukturális Alapokból akarták támogatni, ez megghiúsult, most PPP program keretében szeretnék az épületet felhúzni, de az eredetileg tervezett 2,5 milliárd forintos beruházást legutóbb 1,5 milliárdra csökkentették. A működés költségeire a mindenkori kollégiumi normatíva többszörösét szánnák, amitől az OKM mintha húzódoznék.

Az egész program lebonyolítására létrehozta egy kuratóriumot, ennek én lennék az elnöke, de az ambivalens kormányzati magatartás miatt a kuratórium eddig alig tudott bármit is csinálni. Legújabbban a miniszterelnök bejelentette, hogy a program elindul, de - sajátosan

átértelmezve a programot - egy új népi kollégium alapításáról beszélt, aminek az eredeti tervhez semmi köze nincs.

Mindenesetre az NKK alap gondolata a következő:

- Az egyén intellektuális fejlődésében az iskolákon és tanárokon túl hatalmas szerepet játszanak a kortárs csoporton belüli kölcsönhatások, értékek, verseny, stb. A mai tömegoktatás intézményeinek hallgatói közegében a tehetséges emberek reménytelenül csekély kisebbséget alkotnak, megtalálni sem igen tudják egymást, se támogatni, se versenyhelyzetbe hozni nem tudják egymást.
- Az emberiség előtt álló minden jelentős probléma megköveteli a legkülönbözőbb szakmák és tudományágak szoros együttműködését (gondoljunk pl. a környezeti problémák természettudományos, technikai, gazdasági, politikai, jogi vetületeire). A diszciplínák kialakult elkülönülése, az intézményi korlátok és ellenérdekeltségek lehetetlenné teszik ezt az együttműködést, ezért a következő generáció legkiválóbb elméit egymás társaságában, a különböző diszciplínák szempontjainak ismeretére kell nevelni.

Kérdéses, mit lehet mindebből megvalósítani a jelenlegi paralizált politikai helyzetben.

A EUNICE program

A EUNICE kb. tucatnyi kisméretű, színvonalas európai intézet (kutatóintézet, egyetemi tanszék, alapítvány) kezdeményezése egy új európai tudományos cím és a hozzá vezető képzési program kidolgozására. A cél azoknak a gondolkodási sémáknak és tudományos ismereteknek az elsajátítása lenne, amelyek lehetővé teszik a magas színvonalú politikai és gazdasági döntéshozatalt. A program szervezését egy müncheni székhelyű magánalapítvány vállalta magára. A program finanszírozását kezdetben az EU-tól várják, de számítanak a versenyszféra nagyvállalatainak a támogatására is. A programmal mint a Collegium Budapest rektora kerültem kapcsolatba. Miután erről a címről januárban lemondtam, valamiféle tanácsadói szerepben megmaradtam a kezdeményezés mellett.

Az elitoktatásról

A jóléti társadalmakban kialakult felsőfokú tömegoktatás bizonyára óriási hasznot hozott bizonyos készségek elterjesztésével, a lakosság jelentős csoportjainak a magasabb felkészültséget kívánó szakmákba való beemelésével. A felsőfokú ismeretekhez való hozzáférés kiterjesztése megfelelt a jelenlegi tömegdemokrácia politikai igényeinek is. A tömegoktatás azonban elkerülhetetlenül együttjár a színvonal csökkenésével: az emberi faj intellektuális képességei nyilván nem változtak az elmúlt ötven év alatt lényegesen, és egy fix eloszlásból vett felső decilis átlagos képességei nyilván magasabbak voltak, mint a felső 50% átlaga.

Magyarországon a rendszerváltás előtt a korosztály 10-12%-a került be a felsőoktatásba, ennek a fele egyetemekre. A rendszer - legalábbis elvileg - képességek szerint szelektált, és ezt a társadalom lényegében el is fogadta, tiltakozást az váltott ki, amikor a meritokratikus kiválasztási rendszertől politikai befolyás vagy korrupció eredményeképpen eltérést tapasztaltak.

A rendszerváltás körül óriási propaganda indult a felsőoktatás kiterjesztésére. Állandóan Albániával példálóztunk, mint ahol még nálunk is kevesebb hallgatót vett fel a felsőoktatás. Közben elmulasztottuk megemlíteni, hogy a kibocsátott hallgatók számát tekintve már nem volt olyan tragikus a lemaradásunk Európa fejlett országaitól, ugyanis nálunk az erős bemeneti szűrés miatt alig volt lemorzsolódás. A rendszer tehát nem volt demokratikus, de takarékos volt. A politikai kampány eredményeképpen a hallgatói létszám 15 év alatt 3-4-

szeresére emelkedett, amivel párhuzamosan az oktatók száma talán még csökkent is, az infrastruktúra pedig nem tudott lépést tartani a megnövekedett igényekkel. Ezeket a faktorokat gyakran emlegetik a mindenki által elismert színvonalcsökkenés okaiként, miközben számomra nyilvánvaló, hogy mindezekon túl, és talán ezeknél lényegesebb módon maga a megnövelt létszám okozta a nívó csökkenését. Magyarországon tetszőlegesen jó infrastruktúrális körülmények között sem lehet évente több ezer tudóst (mérnököt, művészt, jogászt, orvost, stb.) kinevelni, egyszerűen azért, mert egy ekkora népesség egy évjében nincs ennyi kellően értelmes és dedikált ember.

Annak, hogy Magyarországon létrejöhessen valamiféle elitképzés, számos feltétele hiányzik, azonban hiányoznak bizonyos olyan akadályok is, amelyek Nyugaton biztosan politikailag elfogadhatatlanná tennének egy ilyen kezdeményezést:

- Nálunk egyelőre nem tekintik antidemokratikusnak az érdemek szerinti preferenciát.
- A tanulmányi versenyek százéves hagyománya révén létezik egy középiskolai kiválasztási rendszer, értékrend, tradíció, mely a felsőfokú elitképzés bázisát szolgáltathatja.
- Elkészttségünk relatív előnnyé válhat, amikor a nyugati társadalmak is kezdik felismerni a minőség szerinti szelekció szükségességét. (A Bolyai alapítását követően a kollégiumba látogató heidelbergi rektor azt mondta: „Írígyllek téged. Nálunk egy ilyen intézmény létrehozásáért elbocsátának az egyetemről”. Mára Németország elkezdett különbséget tenni az egyetemei között.)